

ХУДОБА В ПОВІР'ЯХ І МАГІЇ СЕЛЯН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуто магичні повір'я та ритуали, що їх вживають сучасні селяни задля добробуту своєї худоби. Широке використання профілактичної, репродуктивної та комерційної магії свідчить про магично-релігійний синкретизм у поглядах селян, на які не впливають ані географічне розташування, ані рівень освіти.

Ключові слова: репродуктивна/комерційна/профілактична магія; повір'я про худобу; ритуал.

Гей, дай же, Боже, і в домі щастя,
І в домі щастя для челядочки!
Гей, дай же, Боже, і на двір щастя,
І на двір щастя для худобочки,
Для худобочки, для рогової!

Двадцяте століття з його війнами, революціями, індустріалізацією, колективізацією, Голодомором, насаджуванням атеїзму та колгоспної системи господарювання, а також урбанізацією суттєво змінило традиційний устрій життя селян, але мало позначилося на їхньому світогляді, який залишився магичним. І за радянських часів, і після розпаду Союзу українські селяни вірили в магію та практикували її в повсякденному житті не лише задля себе, але й задля тварин у своїх господарствах. Магія була просто іншим способом впоратися з некерованими Силами природи та людей. Вона не конкурувала з релігією, а існувала поруч із нею і, здається, селяни ніколи не проводили чіткої межі між магичними діями та релігійними.

Магія передбачає виконання певних ритуальних дій, наслідки яких людина добре усвідомлює. В деяких випадках магичні дії супроводжуються ще й формульними фразами. Всі ці дії спрямовано на те, щоби активно впливати на надприродні сили. Для людей із магичним світоглядом не існує випадковостей. Такий світогляд має власну чітку логіку та систему пояснень успіхів і невдач, і ті, хто його поділяють, вважають, що люди, яким щастить, мають Силу, а ті, кому не щастить, відповідно, її не мають. Ця Сила може бути доброю чи злою і розподіляється поміж людьми нерівномірно, тобто одні можуть мати Силу в чомусь одному, а інші – в іншому (Wax, Rosalie and Wax, Murray (1962). "The Magical World View" *Journal for the Scientific Study of Religion*, spring, Vol. 1 (2), p. 183). Є люди, вміння яких маніпулювати надприродними силами беззастережно визнають інші: їх можуть називати знахарями, чаклунами, ворожками чи відьмами. У межах магичного світогляду Силу уявляють як дещо фізичне, як річ, яку "можна дати, продати, дістати, вкрати чи обміняти". Отримати Силу для власного захисту від ворожої Сили стає важливою справою, необхідною для виживання.

Магію традиційно поділяють за Дж.Фрейзером на контактну та імітативну, що ґрунтуються на двох головних принципах магії: контакту та подібності (Frazer, James. G., Sir (1963). *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. New York: Macmillan Company). Проте П.Богатирьов вважає, що "обидва види магії... можна зустріти в одній тій самій магичній дії" (Bogatyrev, Petr (1998). *Vampires in the Carpathians: Magical Acts, Rites, and Beliefs in Subcarpathian Rus'*. Trans. Stephen Reynolds, Patricia A. Krafcik. New York: Columbia University Press, p. 19). Магію також поділяють на позитивну та негативну (табу). Позитивна магія має місце, якщо магичні дії

спрямовано на досягнення якогось бажаного результату, а негативна магія полягає в униканні дій, які могли би спричинитися до небажаних/негативних наслідків.

Відомостей про сучасні магичні вірування та дії українців щодо їхніх свійських тварин небагато. У своїй монографії, що базується переважно на архівних матеріалах та етнографічних публікаціях кінця 19-го – початку 20-го століття, А.Ф.Журавльов надає інформацію про білоруські, російські та українські народні звичаї щодо репродуктивної, комерційної та профілактичної магії тварин (Журавльов, А.Ф. (1994). *Домашний скот в поверьях и магии восточных славян*. – М. – С. 254). У цій статті, що ґрунтується на персональних інтерв'ю з селянами України (зі східних, центральних та західних областей), я пропоную емпіричний етнографічний опис сучасних магичних вірувань та дій селян у сфері розведення, лікування та продажу тварин. Я демонструю як розуміння приватної власності відбивається в магичних діях, фразах і віруваннях, що передають народні уявлення про довколишній світ.

Опитувальник, використаний для дослідження, був почасти укладений за матеріалами анкети "Культ і народне сільське господарство" (Журавльов. – С. 146). Моїми інформантами стали 23 селянина (6 чоловіків і 17 жінок), які погодилися розповісти про тварин у своїх приватних господарях. Десятеро з них були з Західної України, дев'ять – зі Східної, а троє – з Центральної. Переважно, це були люди середнього чи старшого віку, найстарша інформатор (з Донецької області) мала 91 рік.

Назагал, мої інформанти були дуже обережними в своїх висловлюваннях. Ніхто з них не визнавав себе успішним господарем, навпаки, всі вони наводили численні приклади невдач. Відчувалося, що вони бояться похвалитися перед чужою людиною, бо вірять у пристрій. Говорити про успіх для них було небезпечно. Психологічний дискомфорт від теми був відчутний і виявився ще й у тому, що чимало селян відмовилися говорити зі мною, а ті, хто погодився, не хотіли, щоби їхні справжні імена стали відомі. З цієї причини повні прізвища інформантів я не вказую і не зазначаю назви селищ, лише область і район.

Репродуктивна магія

Репродуктивна магія займає чи не центральне місце серед всієї кількості магичних дій: це ритуали, повір'я, табу, прикмети та замовляння, пов'язані з розведенням тварин і спрямовані на посилення плодючості, а також на злучання, вагітність, пологи та післяпологовий період. До цієї групи магичних дій також належать прикмети, за якими можна визначити стать тварини та час її народження.

Оптимальний момент для злучання великих тварин, як-от корів, пильнують не лише господарі, але й ширший загал, якщо корова в череді. Чередники в такому випадку сповіщають хазяїв через третю особу. В селі зазвичай є кілька власників биків, до двору яких власник корови має привести свою тварину. Аби злучання було успішним, селяни вірять, що корову вулицею треба вести мовчки. Мовчання допомагає приховати справжню причину прогулянки від тих, хто міг би зурочити, бо "всякі є люди і всякі є очі"¹. Навіть якщо власник корови зустрине на вулиці родичів, він не вітатиметься. Люди з розумінням ставляться до такої "непоштивої поведінки", бо самі час від часу її практикують. Перед тим, як вийти з коровою зі двору, деякі промовляють "Боже, поможи!" Взагалі, цією фразою в селі прийнято починати будь-яку велику чи важливу справу.

Якщо вагітність не настане після першого злучання, друга та (в разі необхідності) третя спроба будуть для власника корови безкоштовними. Ціна за парування не є ані надто високою, ані надто низькою – близько 35 – 40 гривень, але гроші обов'язково треба заплатити. Валентина Ч-н пов'язувала передчасні пологи своєї корови та ускладнення після пологів відмовою власника бика брати гроші. Він був родичем Валентини, знав про її фінансові проблеми та бажав якось допомогти. Але в такий спосіб, як переконувала Валентина, він мимоволі порушив неписаний закон і створив для неї навіть більші фінансові проблеми².

Орися К-н надала деталі ритуалу злучання. Коли власник корови приходять до двору власника бика, він кладе налігач на землю, а не передає йому до рук. Власник бика піднімає налігач і відводить корову до бика. Коли він повертає корову, він у свою чергу не передає налігача до рук власника, а кладе на землю. Так роблять, як Орися твердила, щоби не втратити везіння, аби "велася худоба в своєму дворі"³. Вона також розказала, що перед тим, як вийти

з двору, треба дати корові трохи горілки з цукром. Це має заспокоїти тварину та зберегти сім'я всередині. Інші односельчани Орісі, навпаки, твердили, що корову треба пригостити цукром, коли повернеться додому (Василь В-к, 75 років; Марія О-к, 74 роки).

Селяни, однак, починають усе частіше використовувати штучне запліднення для своїх тварин, а вищенаведений ритуал злучання спостерігається менше й менше. Штучне запліднення підвищує імовірність успіху та вимагає меншої обережності. Отже, магія стає зайвою.

Вагітну корову селяни радять ховати від сторонніх очей, аби якомога менше людей бачили її чи знали про її стан. Причина цього – страх перед злими очима, пристрітом.

Всі інформанти погоджувалися, що знати стать ненародженої тварини неможливо, але наводили приклади поведінки тварин, з якої можна це визначити. Наприклад, корова народжує теличку рівно через 280 днів після злучання. Якщо ж пологи запізнюються на 10 – 14 днів, – це вірна прикмета, що народиться бичок. Валентина Ч-н стверджувала, що під час вагітності корова лежить у стайні на лівому боці – до телички, а на правому – до бичка. Людмила С-к додала, що корова зазвичай зализує себе до спини, якщо носить теличку, і до передніх ніг – якщо бичка⁴.

Вплинути на стать ненароджених тварин можна, як кажуть селяни, лише у випадку з курчатами: щоби вилуплювалися курочки, треба підкладати яйця під квочку в "жіночі" дні, наприклад, у середу чи п'ятницю. Якщо ж це робити в "чоловічі" дні (вівторок чи четвер), тоді вилупляться півники. Щодо суботи та неділі, інформанти зауважили, що на вихідних, які символізують завершеність, статичність, взагалі будь-яку справу, тим більше пов'язану з приплодом, починати небажано.

Господарі самі допомагають тваринам під час пологів, ветеринара кличуть лише у випадку ускладнень. Коли отелюється корова, селяни читають молитву. Інформанти вказували, що спеціальної молитви для такого випадку немає, проте всі широко користалися молитвою "Отче наш". Ті, хто знають спеціальні замовляння, стверджували, що користуються їми в першу чергу.

Селяни знають і використовують різноманітні методи прискорення виходу місця (плаценти корови чи кози). Для цього дають їй під час пологів пити гарячу воду⁵, підсолоджену воду⁶, або підсолоджену воду з просом⁷. А деякі дають для цього корові облизати новонароджене теля⁸.

Плаценту корови (чи будь-якої великої худоби) треба надійно заховати. Чимало інформантів твердили, що її треба зарити в гній. Просто викинути чи дозволити корові з'їсти її вважалося абсолютним табу. Пояснювали це тим, що корова в такому випадку захворіє, збавить на молоці або ж воно стане гірким, чи взагалі не даватиме молока. Лише найстарша інформантка твердила, що плаценту треба віддати собаці, обов'язково сучці: корова тоді прибавить молока⁹.

На додаток до поширеного табу позичати будь-що з двору після сутінків, інформанти підкреслювали, що впродовж того дня, коли в господі з'явиться приплід, не можна нічого позичати. Тривалість табу коливалася від одного дня (так твердила більшість інформантів) до трьох і навіть дев'яти днів. Вважається, що порушення цього табу призведе до втрати: або тварин, або якоїсь іншої значної втрати. Таке переконання цілком наслідуює принцип подібності. Інформанти перелічували численні приклади на підтвердження дієвості цього правила. Саме по собі це табу є абсолютно загальновідомим по селах, проте якщо людина знає про приплід у господарстві, та все одно приходиться позичати, її поведінка вважається симптоматичною: "Як дуже просить – то він ворі! Він спеціально хоче корову збавити!"¹⁰

Післяпологова магія йде поруч із профілактичною. Вона переважно передбачає захист свійських тварин від пристріту, який є особливо небезпечним для слабких, маленьких та гарненьких створінь, тобто новонароджених. Орісія К-н стверджувала, що господарі повинні тримати макове насіння в стайні задовго до пологів корови: це обов'язково має бути насіння самосійного маку, тобто такого, який не сіяли спеціально. Одразу після отелення господар має обсипати корову з телям цим насінням по колу за сонцем. Це гарантуватиме, що ніхто не зурочить ані корову, ані теля. Петро В-к запропонував радикальніший метод, який, однак, вживається лише після найперших пологів корови: "Щоб корову ніхто не зурочив, треба діждатися пологів корови, взяти місце в зуби і голим оббігти стайню тричі вночі, а потім місце закопати"¹¹. Він, утім, запропонував і "полегшений" варіант цього ритуалу, коли господар кладе плаценту до відра та тричі обходить із ним спочатку довкола корови, а потім – довкола стайні.

Подібно до жінки після пологів, корова вважається "нечистою" деякий час після отелення і її молоко не вживають. Але перший після отелення удій (часто з кров'ю) вважається дуже корисним і для людей, і для приплоду. Тому деякі господарі напувають таким молоком народжене теля, а деякі готують для себе із частини такого молока спеціальну страву, відому в центрально-східних областях як *молозиво*, а в західних як *кулайстер*.

Молоко та яйця – чи не найважливіші продукти харчування в селі, тому чимало магічних дій спрямовано на те, щоби їх прибувало. Аби забезпечити максимальну кількість вилуплених курчат, яйця підкладають під квочку ввечері, коли черета повертається додому, щоби "було стільки курчат, як корів у череді"¹². Сексуальний символізм ритуалу помітний у тому, що господиня підкладає яйця під квочку, беручи їх із чоловічої хутряної шапки¹³.

Існує повір'я, що курчата не вилупляться зовсім, якщо перенести яйця через біжучу воду, як-от річка чи потічок. Насамкінець, для успішності результату кількість яєць обов'язково має бути непарна, що, очевидно, узгоджується з повір'ям про доречність парних чисел лише в контексті похорону чи поминок. Жоден господар не посадить квочку на парну кількість яєць, якщо хоче мати курчат. Кількість яєць залежить від розміру квочки, але в середньому число коливається між 17 та 21. Число 13 інформанти не вважали нещасливим, лише зауважили, що така мала кількість була би виявом непрактичності господарів. Часто з 17 – 21 яєць вилупляється лише 10 – 15 курчат, або навіть менше. Але якщо після всіх "правильних" дій курчата все одно не вилупилися, це може бути злого прикметою, що віщує недобрий рік для родини чи навіть для всього села¹⁴. Аби запобігти цьому, по селах Західної України усе ще часто виконують спеціальний ритуал: під час Святвечора хтось найспокійніший і найприємніший з родини сідає під стіл та імітує квоктання квочки. Вважається, це забезпечить родині багато курчат у новому році¹⁵.

Корова є часто найдорожчою власністю родини, а молоко – найуживанішим і найприбутковішим продуктом. І хоча мої інформанти весь час повторювали, що молоко в корови "на язиці", тобто що його кількість і якість залежать від годування, вони, тим не менш, намагалися активно впливати як на кількість, так і на якість молока. Ритуалів для магічного збільшення надоїв було обмаль: згадували про спеціальні молитви для цього, яких, однак, більшість інформантів не знали, та були переконані, що деякі господині читають їх кожного разу, коли доять. А от магічних дій, спрямованих на те, щоби молока не поменшало, було запропоновано безліч.

Вважається, що молока може поменшати, серед інших причин, через навмисне зурочення або ж через випадкову заздрість. Аби не допустити ні того, ні іншого кладуть дрібку солі до кожного посуду, в якому продають молоко. Селяни вірять, що ця дрібка солі допомагає нейтралізувати злі побажання та запобігає пристриту¹⁶. З іншого боку, солять молоко, яке продають після заходу сонця (а саме цей час доби вважають пов'язаним зі злими силами), щоби не "віддати" добробуту з подвір'я взагалі та молока зокрема. Селяни намагаються не розливати молока, коли його переливають, і пильнують, щоби кипляче молоко не збігло. За принципом подібності, молоко з вим'я щезне так само швидко, як воно випаровується з гарячої плити. Якщо молоко таки збігло на плиту, треба якомога швидше притрусити плями сіллю.

Селянський етикет вимагає від того, хто повертає господареві посудину з-під молока, покласти до неї шкоринку хліба та дрібку солі. Власник корови тоді має згодувати хліб і сіль корові¹⁷. Інший спосіб уберегти свою корову – обережно поводитися з молочними продуктами. Вірять, що не можна показувати чужим людям всього надою молока від своєї корови, або відверто говорити про те, скільки літрів молока корова дає. До того ж, члени родини не повинні ані пити молока з посудини, в яку доять, ані набирати сметану, вершки чи м'який сир гострими предметами, як-от ніж чи виделка, ані помішувати ними молоко. За принципом подібності, в такому випадку вони ризикують "відрізати" молоко своєї корови, тобто спровокувати його зникнення.

Лікувальна та профілактична магія

Хворих тварин лікують як магічними засобами, так і природними, домашніми ліками. Лише коли домашні ліки не допомагають, селяни звертаються до ветеринара. Способи лікування залежать від досвіду та впевненості господарів. Природні ліки використовують, якщо селяни знають причину захворювання і якщо ця причина природна: наприклад, хворий шлунок лікують

сумішшю огіркового розсолу та дріжджів¹⁸, або сумішшю дріжджів, молока та свяченої води¹⁹, або сумішшю горілки, олії та огіркового розсолу²⁰. Сумішшю сала з олією та оцтом прогрівують спухле вим'я²¹; червоним вином лікують лишай у собак²²; відваром із конячого щавлю, звіробоя та деревію лікують у тварин діарею, а крушиною – запор²³. Якщо причина захворювання невідома, або якщо й ветеринар безсилий допомогти, тоді звертаються до бабки, знахарки, якій відомі спеціальні замовляння чи молитви.

Репродуктивна та профілактична магія тісно пов'язані між собою. Господарі завжди бажають добра своїй худобі та вживають магичних засобів задля їхнього здоров'я та добробуту: на Великдень тваринам дають свячену паску, на Святвечір – кутю, а на Водохреща – бризкають свяченою водою. Використовують також підкурювання травами, освяченими в церкві на свято Преображення. Селяни бажають немов би людського щастя та добробуту своїм тваринам на Старий Новий рік, як-от у щедрівці, епіграфі до цієї статті. Вони бажають цього й іншим селянам, оскільки людський добробут у селі тісно пов'язаний із успішним господарством. Отже, бажати щастя тваринам означає бажати щастя їхнім господарям, і навпаки – побажання зла людям може відбуватися через побажання зла їхній худобі.

Інформанти запевняли мене, що найчастішою причиною захворювання тварин, зазвичай корови, є пристріт. Ця частина інтерв'ю була зазвичай найдовшою та найемоційнішою та містила численні приклади з власного досвіду чи досвіду інших. Мені пропонували десятки методів діагностики та лікування пристріту. Селяни дуже бояться пристріту та людей, здатних зурочити. Силу таких людей вважають безмежною; деякі інформанти переконували мене, що вони здатні призвести до будь-чого, навіть до пошесті²⁴. Люди з "поганими очима", як мені говорили, завжди поруч і готові шкодити: "А тільки виведи на пашу – молока нема, бо дивляться на вим'я, дивляться на все!"; "Від глазливих сусідів все треба ховати і краще з ними не сперечатися"²⁵; "Та що там домовик може злого зробити?! От люди зурочити – це можуть!"²⁶. Вірять також у те, що будь-яка людина може зурочити іншу людину чи тварину, якщо відкрито висловить захоплення, насподі якого – прихована заздрість: "Так, навіть Ви можете зурочити мою корову, якщо подивитесь на неї і скажете "Ух ти!" А треба спочатку три рази сплюнути і сказати "Нівроку". Після цього можна казати "Ух ти!", але то вже на мою корову не вплине"²⁷.

Селяни розрізняють між відьмами та людьми, які просто мають врочливі очі. Відьми навмисно шкодять людям і тваринам, насилають серйозні хвороби та навіть смерть. Вважається, що вони також здатні "відбирати" в корів молоко. А люди з урочливими очима шкодять ненавмисно і це спричиняється до значно менших наслідків. Вважають, що деякі такі люди навіть не бажають шкодити, але мають нещастя подивитися на тварину не тоді і не так, як треба. Інформанти часто послуговувалися фразою "погані очі". Отже, до людей з поганими очима, які зурочують ненавмисно, ставляться з розумінням, без ненависті чи страху. Якщо зурочили випадково і селяни здогадуються, хто тому причина, вони можуть просити таку людину прийти та сплюнути тричі на корову, аби звільнити тварину від наслідків випадкових заздрощів: "Ти зазвичай здогадуєшся, хто міг зурочити корову"²⁸; "Різні є люди і різні є очі... деякі можуть зурочити. Може, людина й не знає <що має погані очі>, але вона подивиться на тварину і тварина захворіє, а може й померти"²⁹; "Якщо хтось зурочить твою корову ненавмисно – поклич ту людину сплюнути на корову"³⁰.

Подібно до того, як заздять лише найуспішнішим людям, так і зурочують лише найкращих, найпродуктивніших тварин. Всі інформанти знали прикмети поведінки тварин, за якими можна визначити, що її зурочили, і ці симптоми подібні до людських. Зурочена корова стає в'ялою, позіхає, не їсть, виглядає хворою, не стоїть спокійно, коли її доять чи поводитися агресивно по відношенню до доярки, збавляє на молоці, або в молоці може бути кров. У будь-якому випадку є чимало засобів і щоби вилікувати зурочену тварину, і щоби запобігти зуроченню.

Найпоширеніший спосіб – збризнути корову свяченою водою та прочитати над нею "Отче наш" чи якісь інші молитви: "Треба молитися від пристріту. Є багацько молитов від цього"³¹; "Почитай молитви над непочатою водою: 'Отче наш', 'Богородиця Дева', 'Жива допомога' та 'Верую'. Тоді помочи свою корову тією водою, від голови до хвоста, підмий вим'я та дай їй попити"³². Також дуже поширеною є практика кликати на допомогу бабку чи знахаря, силу яких визнають за результатами: "Я повів корову до мольфара. Він щось прочитав над кукурудзяною мукою. Я тоді 12 раз дав корові їсти ту муку і все минулося"³³.

Іноді селяни вживають "секретні" знадобки без допомоги бабки. Валентина Ч-н уклала лист тих, хто міг зурочити її корову й обійшла тричі, за сонцем, довкола хворої корови з тим списком, промовляючи "Отче наш". Потім вона спалила папірець зі списком і дала корові з'їсти попіл, аби та одужала³⁴. В західних областях поширений метод, званий "скидати вогню" чи "гасити вогонь", що він одночасно виконує дві функції: діагностичну та лікувальну. Хазяїн хворої тварини бере хліб і непочату воду з колодязя. Промовляючи спеціальну формулу: "Ні дев"ять³⁵, ні вісім, ні сім... ні два, ні один" він кидає хлібні крихти в воду: якщо крихти тонуть, це означає, що корову справді зурочили. Деталі цієї церемонії грають важливу роль, особливо непочата вода, яку треба набрати рано-вранці з колодязя, поки ніхто інший не набирав води. Якщо воду набирають з річки, тоді зачерпувати її треба проти течії. Є варіанти цього ритуалу, коли замість хліба використовують жаринки, а також коли кладуть 12 металевих предметів, серед яких ніж, ложка та клямка, до відра з водою. Після вищенаведеного зворотного відліку корову напувають цією водою³⁶.

Серед інших засобів оберігання корови від пристріту – червона стрічка чи нитка, яку чіпляють на шию, хвіст чи роги. Дають також полизати свяченої солі та бризкають свяченою водою. Коли тварин після зими вперше виводять на пасовище, їх "б"ють" гілками свяченої верби, підкурюють грибами та травами. Їх також збризкують свяченою водою та читають над ними "Отче наш". Коли ж корову виводять до череди в звичайні дні, на додачу до свяченої води та молитов використовують досить незвичні ритуали, наприклад, збризкують корову сечею власника³⁷; вішають маленький мішечок з кадилом на ріг корови як оберіг від пристріту³⁸; запаюють ртуть у ріг³⁹ та виливають воду з-під помитого дійника до туалету⁴⁰. Практикують також створення "стаціонарних" оберегів: закопують свячену вербу на порозі стайні, на Великдень малюють хреста на зовнішній і внутрішній стінах стайні, а на Св. Юрія встромлюють тернові голки всередині стайні та на воротах⁴¹. В останньому випадку вірять, що відьма не зайде, бо терен, за законом подібності, "колотиме їй очі".

Інформанти стверджували, що відьми були частою причиною невдач, у т.ч. коли зникає молоко, і вважали, що такі особи є в кожному селі: "Півсела – відьми!"⁴²; "Священик казав мені, що в цьому селі вісімнадцять відьом"⁴³. Тому відьомство щодо тварин і їхнього молока сприймають у селах дуже серйозно. Селяни вважають, що відьми та чаклуни – звичайні люди, які "не бояться гріха"⁴⁴. Вони забирають у корови молоко або доять їх вночі та роблять інші неподобства, щоби нашкодити господарям і звести нанівець їхнє господарство. Для селян дуже важливо знати, чи корова захворіла через відьму, бо від цього залежить спосіб лікування. Іноді одужання настає, якщо відвернути дію відьми.

Інформанти перераховували різноманітні засоби ідентифікації відьми, яка нашкодила худобі, проте майже всі вони передбачали капання молока хворої корови на розпечене залізо. Вірять, що відьмі, за законом подібності, пектиме в грудях і вона прийде до двору тих, кого скривдила, позичити дрібницю. Завданням власника є відмовити і нічого не дозволити їй забрати з двору. Євдокія Г-к розповіла, що коли ще була маленькою, її мама якось вдалася до такого ритуалу. Прибігла сусідка та попросила олівця. Розлючена відмовою, вона стягла черевички з Євдокії та побігла додому. Через це корова так і не почала давати молока, і родині довелося її позбутися⁴⁵.

Петро В-к розповів про сусідку, яка нашкодила його корові кілька років тому. Петро звернувся до місцевого мольфара за допомогою. Той розклав вогнище з терену та читав над вогнем замовляння. Через якийсь час він вигукнув: "Сильна зробила, але я її переможу!" За кілька днів після цього в сусідки, яку Петро підозрював, здохли дві корови, що означало, мольфар відвернув її чари⁴⁶.

Селяни вірять, що злі сили можуть насилати вужів та жаб шкодити коровам і відбирати молоко. Велика жаба біля стайні є ознакою відьомства, насланого на корову. Людмила С-к стверджувала, що таке трапилось з нею за кілька тижнів перед моїм інтерв'ю. Вона вважала, що жаба була невинна, бо її "наслали" проти волі, проте Людмилі порадили кинути жабу в вогонь живцем. У цьому випадку вірять, що відьомство обернеться проти того, хто його наслав⁴⁷.

Комерційна магія

Магія присутня під час купівлі-продажу так само часто в сучасних українських селах, як і наприкінці 19-го та на початку 20-го століть. Купівля корови – серйозний крок, бо це дуже

дороге придбання (близько 300 – 400 доларів). Отже, вибір треба робити після ґрунтовного зважання. Комерційна магія дещо збігається з підвищенням загальної плодючості, оскільки селяни знають вірні ознаки, за якими треба обирати добру тварину. Є безліч прикмет, за якими радять обирати корову, яка даватиме не лише 20 – 30 літрів молока денно, але й якісний приплід. Серед цих прикмет спеціальні "молочні жили" чи "колодязи" на животі; тонка м'яка шкіра; тонкі ноги; гарна форма тіла; довгий хвіст із жовтим хвостиком (показник жирної сметани); роги гарної форми; чолка на лобі; волохаті вуха з сіркою; зайві (рудиментарні) дійки на вимені; м'яке вим'я; типова для певної місцевості масть (бо корова не повинна виділятися в череді). Гедзі зазвичай кусають корову, яка дає жирне молоко, отже якщо вони рояться біля корови – це добра ознака. Євдокія Г-к попередила, що не можна купувати корову, в якій сьоме ребро значно коротше за інші. Це небезпечна ознака: якщо така корова здохне, хазяїн втратить іще сім голів худоби з двору⁴⁸.

Селяни використовують протиставлення "хороші – погані" не лише по відношенню до людських очей, але ще й до молока. Погане молоко – не лише те, що дає зурочена корова, але й молоко після отелення, нежирне молоко чи молоко з неприємним запахом. Щоби впевнитися, що молоко нової корови чи кози не матиме неприємного запаху, радять потерти голову корови між рогами. Якщо на долоні не залишиться неприємного запаху – молоко буде добрим.

Налигач – це річ, що має велику магічну силу під час купівлі худоби. Ті, хто купують тварину, вважають, що чесний господар мусить її продавати разом із налигачем. Якщо ж він цього не робить, покупець має надіти свій налигач і прочитати молитву. Якщо ж цього не зробити, молоко тварини залишиться у дворі продавця, а покупцеві з твариною не щаститиме. Ті ж, хто продають, вірять, що віддати налигач означає віддати везіння з власного двору, що худоба в них після цього не вестиметься. Навіть якщо продавець залишає старий налигач собі, а покупцеві дає нового, він не повинен віддавати його до рук. Він має покласти його на землю, а покупець – підняти. У такий спосіб він не передасть своє везіння з худобою покупцеві. Продавець також має пильно стежити, аби покупець нічого не виніс із двору, навіть маленької гілочки з дерева. Згідно до закону подібності, забрати будь-що з двору успішного хазяїна означає забрати його господарське везіння. Продавець, однак, завжди на сторожі: навіть якщо він залишає на корові старий налигач, він може наскубити шерсті в неї між рогами, що допоможе йому залишити молоко в своєму дворі⁴⁹. Змагання між покупцем і продавцем худоби за везіння було цілком очевидним в інтерв'ю, а відповіді інформантів залежали, переважно, від того, на якому боці комерційної угоди вони нещодавно виступали.

Аналогічний приклад передачі везіння з тваринами надав Павло К-о. Як він оповів, однієї весни до нього звернувся сусід і від імені матері попросив трохи соломи для квочки. Пізніше Павло довідався від родички, що не можна нікому давати солону зі своєї скирти, інакше в господарстві не буде квочок. Випадково чи ні, але Павло після цього випадку насправді не мав квочок впродовж кількох років і був абсолютно переконаний, що мати сусіда вчинила з ним так навмисно: "Вона напевно знала про це правило!"⁵⁰

Одне з найбільших правил комерційної угоди в селі – не шкодувати за твариною, яку продають. Якщо продавець шкодує, тварина збавить на молоці, захворіє, буде некерована чи взагалі не пристосується до нового господарства.

Ціна за тварину не повинна бути круглою, або як казала Людмила С-к: "Має бути, наприклад, 999, але ніколи не 1000"⁵¹. В західних областях прийнято повертати трохи грошей покупцеві "на щастя". Знову ж таки, продавець повертає їх не до рук, а кладе на землю. Покупець, у свою чергу, не повинен витратити ці гроші на себе, натомість він має купити на них гостинця маленьким дітям чи віддати до церкви. Лише в цьому випадку йому щаститиме з придбаною твариною. У центральних і східних областях угоду прийнято відзначати з горілкою, пригощанням і побажаннями взаємного щастя.

Цікаво, що селяни зважають не лише на прикмети тварини, але й на особу продавця. Вони настільки чутливі до можливого нещастя, пристріту, таємних прокльонів, що не купуватимуть тварину, якщо не подобається продавець. Це ж іноді стосується й продавців: вони можуть відмовитися продати тварину, якщо їм щось не подобається в покупцеві.

Цікавий зв'язок між народними повір'ями, які я записала, та релігійністю інформантів. Найрелігійніша з-поміж них, Віра Б-о, одночасно була палким проповідником православ'я і "бабкою". Свою "кар"єру" цілительки вона почала, коли їй було 50 років: читала замовляння над козою, в якій зникло молоко. "Це допомогло! – запевняла вона – але священик сказав, щоб я більше ніколи цього не робила"⁵². Тепер вона використовує для лікування лише молитви з церковних книг. Проте навіть вона змішує до купи християнські символи з нехристиянськими: вона стверджувала, що шматочок церковного ладану на розі корови вбереже її від пристриту. Інша інформантка, Софія, також регулярно відвідує церкву. На запитання, чому не можна позичати нічого з двору, коли є приплід, відповіла впевнено: "Бо по Божому закону так не положено"⁵³. Вона розповідала мені про важливість молитви перед сном, і в той самий час про домовика і те, наскільки важливим він є: "він хазяїн!"

В невеликому селі Івано-Франківської області селяни розповідали мені легенди про місцевого знахаря, мольфара на прізвисько Ґой, який помер у 2002 р. Люди стверджували, що Ґой був дуже релігійним і його поважав місцевий священик. Ґой лікував і людей, і тварин і всі одноставно запевняли, що силу свою він отримав від Бога. Ще коли йому було 16, сирота Ґой не міг допомогти своїй корові отелитися і звернувся до священика за допомогою. Той запропонував Ґоеві заректися на корову, тобто пообіцяти Богові, що в разі успішних пологів він постуватиме щопонеділка (це трапилось в понеділок) або взагалі не їстиме. Це допомогло і Ґой свято дотримувався обіцянки до кінця життя.

Все це я дізналася від онуки Ґоя, Ориси К-н. Вона успадкувала секретне знання від діда та користувалася в селі неабияким авторитетом: до неї всі зверталися (і все ще звертаються) по допомогу. Вона відмовилася сказати мені слова замовлянь, які знала, бо боялася втратити свою силу. На запитання, чи починалися замовляння словами молитви "В ім'я Отця і Сина, і Святого Духа", Орися відповіла: "Ні, але всі вони <слова> до Бога"⁵⁴. Петро В-к вірив, що знахарство має величезну силу, більшу навіть за релігію: "Мольфар сильніший за священика. Той <священик> прочитає молитву, але воно нічого не дає"⁵⁵.

У Церкві Успіння Богородиці Пирогощої, в центрі Києва, є список святих, до яких люди можуть молитися за певних випадків. Серед інших є молитви "за домашніх тварин" Св. Власію, Модесту, Косьмі, Даміану, Анастасії; "від з'їдення звірями тварин" – до Св. Георгія Переможця; "від чародійства" – Св. Трифону, Кіпріану та Устинії; "від нечистих духів і лукавих людей, проти чародійства і зцілення від нього" – Св. Кіпріану, Устинії, Ніфонту Кіпрському, Маруфу та Микиті Стовпнику. Деякі інформанти говорили, що дають гроші до місцевих церков чи роздають милостині прошкакам, аби молилися за здоров'я худоби (Орися, Софія) і що самі молилися до ангелів-покровителів тварин. Серед них – Св. Юрій, Св. Григорій, Св. Василь, Св. Варвара та Всі Святі. Деякі дні вважаються "тваринними" і в такі дні селяни намагаються не працювати, аби не розгнівити святих покровителів худоби.

Цікаво, що Орися К-н, яка знала різноманітні молитви та замовляння, може допомогти будь-якій тварині, окрім свині та коня, яких має лікувати лише ветеринар. Пояснюючи чому так, вона звернулася до Біблійної легенди про народження Христа: за цією легендою кінь почав їсти соломі, на якій лежав Ісус, а свиня рила під ним яму. Через це цих тварин було проклято. Софія додала до списку таких тварин іще kota та собаку, хоча й не змогла пояснити чому.

Взагалі, селяни поважають тих, хто вживає магію задля тварин і навіть трохи заздять їм. Вони, ніби, вважають, що довкола них присутє секретне знання і що скористатися ним можуть лише обрані. Часто на запитання про прикмети чи ритуали для тварин інформанти зажурено відповідали: "Ні, я цього не знаю. Може, інші знають, але я – ні". І вони завжди радили мені звернутися до бабки, якщо виникнуть проблеми з тваринами. Якщо ж бабки в селі немає, селяни намагаються самотужки замінити її. Вищенаведений приклад Валентини Ч-н також засвідчує, що вона (як, певно, багато інших селян) у лікуванні поєднує християнські символи з вочевидь нехристиянськими. Вона стверджувала, що молитви проти пристриту можна знайти в літературі і що такої літератури по містах продається дуже багато⁵⁶.

Всі ритуали, пов'язані з тваринами, передаються в родині з покоління в покоління. Я намагалася з'ясувати різницю в ставленні до тварин, яких тримали в своєму господарстві, та в радянських колгоспах. Колективна власність нікому не належала, проте колгоспники повинні були відчувати персональну відповідальність за неї. З пояснень Олександри К-о, зоотехніка на пенсії, витікає, що кожна доярка в колгоспі відповідала за велику групу корів (30 – 40). Хоча колгоспні корови мали номери, вони також отримували клички. Доярка знала всіх своїх корів на кличку. Але ніколи в колгоспі не було того відчуття власності, що панувало в приватній господі. Хворих корів оглядали ветеринари або лікували медикаментами, або вибраковували. Середній вік життя колгоспних корів був удвічі менший за приватних корів – лише 7 – 8 років. У колгоспах високий рівень надоїв був найважливішим, у той час як мої інформанти часто говорили про відчуття жалю до власних корів, яких іноді тримали значно довше за вік оптимальної продуктивності. Селяни терпляче лікували та хвилювалися як за велику, так і за мілку худобу в своєму господарстві. На моє запитання чому, Олександра К-о здивовано вигукнула: "Бо це моє!"

Селяни дуже чітко розрізняють категорії "моє" і "не моє". Колгоспні тварини належали до другої категорії. З власними тваринами селяни були дуже емоційними, а продаж корови до м'ясокомбінату був для них психологічно тяжким моментом: "Ведеш її з двору, а вона відчуває – куди, і сльози з очей ллються. А що ти будеш робити?! Кажеш їй: "Пробач" і сама плачеш"⁵⁷. Проте сентиментальність не була притаманна в роботі з колгоспними коровами, ніхто не жертвував своїм часом чи емоціями задля них: "Немає коли бути терплячим. Хапаєш її <корову> та тягнеш"⁵⁸. Корови були майже предметами, власністю колгоспу, не працівників. Отже, відчуття власної відповідальності, прив'язаності чи бажання про них піклуватися ніколи не сягало такого високого рівня як у випадку з власною худобою.

Орися К-н стверджувала, що зурочити колгоспну корову було просто неможливо саме тому, що вона не мала єдиного хазяїна: "Там <у колгоспному корівнику> все загальне – очі розбігаються. А як йдете до хати – там одна корова..."⁵⁹. Нашкодити колгоспові, зурочивши всіх корів, було неможливо та й було би даремним марнуванням сили: колгосп завжди мав можливість відновити втрату. Галина О-к, навпаки, вважала, що навіть колгоспна власність все одно передбачала бодай частковий персональний зиск. Доярок нерідко винагороджували за високі показники надоїв і всі знали, яка доярка отримує їх найбільше. Якщо доярки знали, що певна корова дає найбільше молока, вони могли відчувати заздрість до тієї, в чій групі така корова була⁶⁰. Проте у будь-якому випадку така заздрість і можливий пристрій не відбивалися на зарплатні доярки та родинному бюджеті, а її проблеми з колгоспними коровами були дуже тимчасовими та незначними. Отже, ніхто не використовував профілактичну чи репродуктивну магію задля колгоспних тварин, бо в цьому не було сенсу.

Для всіх інформантів поведінка їхніх тварин була своєрідним барометром та провісником подій. Вони поділяли думку, що корови та кози збавляють на молоці перед дощем і похолоданням; коні качаються перед дощем; бджоли починають закривати прополісом вулики рано восени перед холодною зимою; собака виє на смерть; свині б'ються на погану погоду; коти вмиваються перед гостями, а точать пазурі на вітер. Якщо півень співає вдень – буде добра погода. Якщо кури видзьобують у себе пір'я чи довго вмощуються ввечері на сідало – буде дощ; якщо ж "купаються" в землі – буде добра погода. Якщо курка кричить без причини – буде нещастя в хаті, а якщо заспіває півнем (що стається, втім, украй рідко) – це зла ознака, що віщує біду в родині. В такому випадку господарі мають одразу зарізати таку курку.

Селяни розповідали мені про своїх тварин так, ніби ті могли відчувати та мислити як люди. Цей зв'язок між тваринами та людьми видається майже магічним, бо люди приписують тваринам людські якості: якщо шкодувати за проданою твариною, вона сумуватиме, плакатиме, згадуватиме за попереднім господарем і т.д. Якщо тварині вже дали назвисько, змінювати його не можна, бо це засмутить і заплутає тварину, яка вже звикла до імені. Враховуючи, що кінцева мета тваринництва в селі – це споживання тварин або одержання прибутку з їхнього продажу, такий психологічний зв'язок між людьми та тваринами вражає. Зрозуміло, що такий зв'язок не міг існувати в колгоспах, де ступінь контактів між людьми та худобою обмежувався формальними професійними обов'язками, виконання яких контролювало керівництво.

Майже всі мої інформанти були люди освічені, дехто навіть з вищою освітою. Вони користувалися сучасними технологіями, ефективність яких не піддавали сумніву. Проте вони поважали людей, які володіли магічним знанням щодо худоби. Вони всі використовували позитивну та негативну магію (мотивовану чи немотивовану, з книжок чи з успадкованого знання) для захисту та лікування своїх тварин і вірили в ефективність своїх дій і слів. Вони не лише не соромилися цього, але навпаки – пишались. Селяни не розрізняли християнські та нехристиянські символи в магічних діях і не вважали їх несумісними. Будь-що, що допомагало вилікувати їхніх тварин, було добрим, і селяни радо запозичували від інших нові магічні "рецепти", бо вірили в їхню ефективність. Непевність сільського життя, що залежить від милості природи, а отже змінюється кожного року, змушує селян шукати та покладатися на будь-які засоби, що забезпечать успіх і допоможуть подолати неуспіх у господарстві. Магія до тварин для цього цілком придатна. Це означає, що традиційні магічні ритуали залишаються органічною частиною життя селян сучасної України. Цей традиційний комплекс вірувань і ритуалів пережив період радянської влади та залишається дієвим і поширеним. Магія, певно, завжди була і є безпосередньо та виключно пов'язаною з почуттям приватної власності селян і не поширювалася на колгоспну худобу. Захищаючи те, чим вони персонально володіли й за що несли відповідальність, селяни могли сподіватися на якусь економічну стабільність чи навіть процвітання, що саме по собі спричинялося до почуття відносної безпеки.

Українські селяни досить консервативні щодо ведення господарства та не намагаються експериментувати. Потреба не виділяється з загалу в них, ніби, вроджена⁶¹ і проявляється навіть у бажанні мати корову такого ж кольору, як і в інших. Ця потреба подекуди трансформується у вимогу та пояснює негативне ставлення селян до тих, хто є надміру заможним чи щасливим, тобто до тих, хто виділяється, хто не живе "як всі". Таким сусідам можуть побажати смерті їхньої худоби.

Назагал, зазіхання на чужу власність, особливо на тварин, у селі вважається неприпустимим і призводить до демонізації тих, хто живе поруч (найчастіше сусідів). Їх звинувачують у власних нещастях і в порушенні певних загальновідомих правил співіснування. Магічні дії селян із їхніми тваринами підкорені численним і чітким неписаним правилам, яких усі мають дотримуватися. Виглядає, що лише в такому випадку може існувати певний баланс соціального життя села.

Магічні формули та ритуали, зафіксовані етнографами наприкінці ХІХ-го та на початку ХХ-го століть, все ще побутують на всій території України, незважаючи на різні політичні вподобання чи ступінь релігійності. Моя розвідка дозволяє зробити попередні висновки про те, що якісної різниці між географічними регіонами щодо магічних вірувань немає. Ці вірування передаються в селах з покоління в покоління. Цікаво, що молода одружена дочка Людмили С-к, яка мешкає в місті, допомагала матері відповідати на мої запитання. Отже, вірування, що домінують в українських селах, ширяться на міщан, які, через контакти з селом, самі стають продовжувачами традицій.

¹ Софія, 72 роки, Київська обл., Васильківський р-н. Інтерв'ю 20 липня 2005 р.

² 52 роки, Донецька обл., Першотравневий р-н. Інтерв'ю 8 травня 2005 р.

³ 45 років, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.

⁴ 48 років, Київська обл., Кагарлицький р-н. Інтерв'ю 23 липня 2005 р.

⁵ Антоніна О-к, 66 років, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 19 червня 2005 р.

⁶ Марія Ш-о, 84 роки, Київська обл., Васильківський р-н. Інтерв'ю 20 липня 2005 р.

⁷ Людмила С-к, 48 років, Київська обл., Кагарлицький р-н. Інтерв'ю 23 липня 2005 р.

⁸ Олександра К-о, 63 роки, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 13 червня 2005 р.

⁹ Антоніна З-и, 91 рік. Донецька обл., Першотравневий р-н. Інтерв'ю 19 серпня 2005 р.

¹⁰ Микола У-к, 75 років, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.

¹¹ 76 років, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 12 липня 2005 р.

¹² Антоніна З-и. Інтерв'ю 19 липня 2005 р.

¹³ Галина О-а, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 11 серпня 2005 р. Галина стверджувала, що лише в такому випадку курчата вилупляться з усіх яєць, тобто всі яйця виявляться заплідненими.

- 14 Антоніна О-к. Інтерв'ю 19 червня 2005 р.
- 15 Орися К-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.
- 16 Повір'я про сіль як захист від злих і врочливих людей побутує не лише серед селян, а й по містах. Саме з огляду на це повір'я молода успішна університетська викладачка в Києві, в якій я зупинялася, завжди носить із собою пучку солі, свяченої на Великдень, а респектабельний музейний працівник навчав мене, як за допомогою солі відвадити від себе небажаних людей. Мені радили подумки говорити людині з недобрими очима "Сіль тобі в очі!"
- 17 Софія, 72 роки, Київська обл., Васильківський р-н. Інтерв'ю 20 липня 2005 р.
- 18 Валентина Ч-н. Інтерв'ю 8 травня 2005 р.
- 19 Євдокія Г-к, 77 років, Івано-Франківська обл., Городенківський р-н. Інтерв'ю 2 червня 2005 р.
- 20 Антоніна О-к, 66 років, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 19 червня 2005 р.
- 21 Антоніна О-к, 66 років, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 19 червня 2005 р.
- 22 Галина О-а, 52 роки. Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 11 серпня 2005 р.
- 23 Софія, 72 роки, Київська обл., Васильківський р-н. Інтерв'ю 20 липня 2005 р.
- 24 Ганна Ф-к, 62 роки, Івано-Франківська обл., Городенківський р-н. Інтерв'ю 2 червня 2005 р.; Олександра К-о, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 13 червня 2005 р.
- 25 Антоніна О-к, 66 років, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 19 червня 2005 р.
- 26 Варвара М-к, 79 років, Івано-Франківська обл., Городенківський р-н. Інтерв'ю 2 червня 2005 р.
- 27 Орися К-н, 45 років, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.
- 28 Олександра К-о, 63 роки, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 13 червня 2005 р.
- 29 Софія, 72 роки, Київська обл., Васильківський р-н. Інтерв'ю 20 липня 2005 р.
- 30 Євдокія Г-к, 77 років, Івано-Франківська обл., Городенківський р-н. Інтерв'ю 2 червня 2005 р.
- 31 Софія, 72 роки, Київська обл., Васильківський р-н. Інтерв'ю 20 липня 2005 р.
- 32 Віра Б-о, 82 роки, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 28 липня 2005 р.
- 33 Микола У-к, 75 років, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.
- 34 52 роки, Донецька обл., Першотравневий р-н. Інтерв'ю 8 травня 2005 р.
- 35 Деякі інформанти починали відлік з числа 10, а деякі – з числа 9. Більш "виправданим" був би, певно, відлік від 9, оскільки це число є більш магічним, оскільки утворюється трикратним множенням іншого магічного числа, 3.
- 36 Петро В-к, 74 роки, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 12 липня 2005 р.
- 37 Марія О-к, 74 роки, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.
- 38 Віра Б-о, 82 роки, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 28 липня 2005 р.
- 39 Микола У-к, 75 років, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.
- 40 Орися К-н, 45 років, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.
- 41 Євдокія Д-н, 63 років, Івано-Франківська обл., Городенківський р-н. Інтерв'ю 1 червня 2005 р.
- 42 Марія Ш-о, 84 роки, Київська обл., Васильківський р-н. Інтерв'ю 20 липня 2005 р.
- 43 Віра Б-о, 82 роки, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 28 липня 2005 р.
- 44 Варвара М-к, 79 років, Івано-Франківська обл., Городенківський р-н. Інтерв'ю 2 червня 2005 р.
- 45 77 років, Івано-Франківська обл., Городенківський р-н. Інтерв'ю 2 червня 2005 р.
- 46 74 роки, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 12 липня 2005 р.
- 47 48 років, Київська обл., Кагарлицький р-н. Інтерв'ю 23 липня 2005 р.
- 48 Євдокія Г-к, 77 років, Івано-Франківська обл., Городенківський р-н. Інтерв'ю 2 червня 2005 р.
- 49 Орися К-н, 45 років, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.
- 50 Павло К-о, 65 років, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 16 серпня, 2005 р.
- 51 Людмила С-к, 48 років, Київська обл., Кагарлицький р-н. Інтерв'ю 23 липня 2005 р.
- 52 Віра Б-о, 82 роки, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 28 липня 2005 р.
- 53 Софія, 72 роки, Київська обл., Васильківський р-н. Інтерв'ю 20 липня 2005 р.
- 54 Орися К-н, 45 років, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.
- 55 Петро В-к, 74 роки, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 12 липня 2005 р.

⁵⁶ Одна з популярних книжок, на яку посилалися інформанти, - Александр Аксёнов. *Я не колдун, я – знахарь*. Донецк: Донеччина, 1995.

⁵⁷ Валентина Ч-н, 52 роки, Донецька обл., Першотравневий р-н. Інтерв'ю 8 травня 2005 р.

⁵⁸ Галина О-а, 52 роки, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 11 серпня 2005 р.

⁵⁹ Оріся К-н, 45 років, Івано-Франківська обл., Косівський р-н. Інтерв'ю 13 липня 2005 р.

⁶⁰ Галина О-а, 52 роки, Донецька обл., Ясинуватський р-н. Інтерв'ю 11 серпня 2005 р.

⁶¹ Див. цікаву статтю Наталі Кононенко про важливість принципу "бути як всі", не виділятися з-поміж селян: Kononenko, Natalie (1998). "Strike Now and Ask Questions Later: Witchcraft Stories in Ukraine." *Ethnologies*, Vol. 20(1), pp. 67-90.

В статье рассматриваются магические верования и ритуалы, которые используют современные крестьяне ради благополучия своего скота. Широкое использование профилактической, репродукционной и коммерческой магии свидетельствует о магическо-религиозном синкретизме во взглядах крестьян, на которые не влияют не географическое размещение, не уровень образования.

Ключевые слова: репродуктивная/коммерческая/профилактическая магия; поверья о домашних животных; ритуал.

The article deals with magical beliefs and rituals that use modern welfare of the peasants for their livestock. The widespread use of preventive, reproduktionnoy and commercial magic shows magical-religious syncretism in the views of peasants, which do not affect not geographical location, not the level of education.

Key words: reproductive/commercial/prophylactic magic; beliefs about domestic animals; rituals.